

O'ZBEK TILIDA ILMIY USLUBNING SHAKLLANISHI, LINGVISTIK XUSUSIYATLARI VA ZAMONAVIY FAN TILIDAGI O'RNI

Ergasheva Odina Otabek qizi

Farg'ona jamoat salomatligi tibbiyot instituti talabasi

odina7344@gmail.com

Ilmiy rahbar: Mamatxonava. M. U

Farg'ona jamoat salomatligi tibbiyot instituti

Annotatsiya:

Ushbu maqolada o'zbek adabiy tilida ilmiy uslubning tarixiy shakllanishi, uning asosiy leksik, grammatik va uslubiy xususiyatlari atroflicha yoritiladi. Ilmiy nutqda terminologiyaning tutgan o'rni, mantiqiy izchillik, obyektivlik va aniqlik tamoyillari tahlil qilinadi. Shuningdek, zamonaviy fan va ta'lim jarayonida ilmiy uslubning ahamiyati, ilmiy matn tuzilishi hamda o'zbek ilmiy tilining rivojlanish istiqbollari ko'rib chiqiladi. Maqola o'zbek tili va adabiyoti yo'nalishida tahsil olayotgan talabalar uchun ilmiy nutq madaniyatini shakllantirishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Ilmiy uslub, o'zbek tili, ilmiy nutq, terminologiya, adabiy til, ilmiy matn, mantiqiylik.

ФОРМИРОВАНИЕ НАУЧНОГО СТИЛЯ В УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКЕ, ЕГО ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ И РОЛЬ В СОВРЕМЕННОМ НАУЧНОМ ЯЗЫКЕ

Аннотация:

В статье рассматриваются процесс формирования научного стиля узбекского литературного языка, его основные лексические, грамматические и стилистические особенности. Анализируется значение терминологии, логической последовательности, объективности и точности в научной речи. Особое внимание уделяется роли научного стиля в системе образования и науки, структуре научного текста, а также перспективам развития научного языка на узбекском языке.

Материал статьи может быть использован студентами филологических направлений при изучении культуры научной речи.

Ключевые слова: Научный стиль, узбекский язык, научная речь, терминология, литературный язык, научный текст, логичность.

THE FORMATION OF SCIENTIFIC STYLE IN THE UZBEK LANGUAGE, ITS LINGUISTIC FEATURES AND ROLE IN MODERN ACADEMIC DISCOURSE

Abstract:

This article examines the development of the scientific style in the Uzbek literary language and analyzes its main lexical, grammatical, and stylistic characteristics. The role of terminology, logical coherence, objectivity, and precision in scientific discourse is discussed in detail. In addition, the importance of scientific style in modern science and education, the structure of scientific texts, and the prospects for the development of Uzbek scientific language are highlighted. The article serves as a valuable resource for students studying linguistics and language culture.

Keywords: Scientific style, Uzbek language, scientific discourse, terminology, literary language, academic text, logic.

Kirish:

Bugungi globallashuv va fan-texnika jadal rivojlanayotgan davrda ilmiy axborotni aniq, mantiqiy va tushunarli tarzda ifodalash muhim ahamiyat kasb etmoqda. Har bir milliy tilning taraqqiyoti, avvalo, uning ilmiy sohalarda qo'llanilishi va ilmiy uslubining qay darajada shakllanganligi bilan chambarchas bog'liq. Shu nuqtayi nazardan qaralganda, o'zbek adabiy tilida ilmiy uslubning shakllanishi va rivojlanishi tilshunoslik fanining dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Ilmiy uslub tilning boshqa funksional uslublaridan farqli ravishda, obyektivlik, aniqlik, mantiqiy izchillik va umumlashganlik kabi xususiyatlarga ega bo'lib, ilm-fan sohasida bilimlarni tizimli tarzda yetkazishga xizmat qiladi.

O'zbek tilida ilmiy uslubning shakllanishi tarixan uzoq jarayonni bosib o'tgan. Dastlabki ilmiy asarlar qadimgi turkiy yozma yodgorliklar, keyinchalik esa Sharq

allomalari tomonidan yaratilgan ilmiy-falsafiy asarlarda namoyon bo'lgan. Ayniqsa, Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino kabi mutafakkirlarning ilmiy merosi o'zbek ilmiy tilining rivojlanishida muhim manba bo'lib xizmat qilgan. Ushbu asarlarda ilmiy fikrning mantiqiyliigi, terminlardan oqilona foydalanish va tushunchalarni aniq ifodalashga intilish ilmiy uslubning dastlabki belgilarini ko'rsatadi.

Zamonaviy o'zbek adabiy tilida ilmiy uslub fan, ta'lim, texnika va tibbiyot kabi sohalarda keng qo'llanilmoqda. Ilmiy maqolalar, darsliklar, dissertatsiyalar, monografiyalar va ilmiy hisobotlar aynan ilmiy uslub asosida yaratiladi. Bu uslubda emotsional bo'yoqlardan deyarli foydalanilmaydi, muallif shaxsiy munosabatini cheklab, asosiy e'tiborni faktlar, dalillar va ilmiy xulosalarga qaratadi. Shuningdek, ilmiy nutqda terminologiyani to'g'ri va izchil qo'llanishi matnning sifatini belgilovchi asosiy omillardan biridir.

Hozirgi kunda ilmiy uslubni mukammal egallash, ayniqsa, oliy ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan talabalar uchun muhim ahamiyatga ega. Ilmiy matn tuzish, fikrni aniq va mantiqiy bayon qilish, ilmiy terminlardan o'rinli foydalanish ko'nikmalari talabalarning ilmiy salohiyatini oshiradi. Shu sababli, o'zbek tilida ilmiy uslubning lingvistik xususiyatlarini o'rganish, uning nazariy va amaliy jihatlarini tahlil qilish bugungi kun talabi hisoblanadi.

Asosiy qism:

Ilmiy uslub o'zbek adabiy tilining muhim funksional uslublaridan biri bo'lib, u ilmiy fan sohasida bilimlarni tizimli, aniq va mantiqiy tarzda bayon etishga xizmat qiladi. Ushbu uslubning asosiy vazifasi ilmiy ma'lumotlarni xolisona yetkazish, tushunchalar o'rtasidagi bog'liqlikni ochib berish hamda ilmiy xulosalarni asoslangan dalillar orqali isbotlashdan iborat. Shu sababli ilmiy uslubda emotsional-ekspressiv vositalar cheklangan holda qo'llanadi, subyektiv fikrlardan qochiladi va umumiylikka intilish ustuvor bo'ladi.

Ilmiy uslubning eng muhim xususiyatlaridan biri terminologik birliklarning keng qo'llanishidir. Har bir fan sohasi o'ziga xos terminlar tizimiga ega bo'lib, ilmiy matnda aynan shu terminlar orqali tushunchalar aniq ifodalanadi. O'zbek tilida ilmiy terminologiya asosan xalqaro terminlar, o'zlashma so'zlar hamda milliy til asosida

yaratilgan yangi terminlar hisobiga boyib bormoqda. Terminlarning izchil va me'yoriy qo'llanilishi ilmiy matnning tushunarligini ta'minlaydi hamda noto'g'ri talqinlarning oldini oladi.

Ilmiy uslubning yana bir muhim belgisi mantiqiy izchillikdir. Ilmiy matn qat'iy tuzilishga ega bo'lib, unda fikrlar ketma-ketligi, sabab-oqibat munosabatlari va umumlashtirish jarayoni aniq ko'rinadi. Kirish qismida muammo qo'yiladi, asosiy qismda dalillar keltiriladi va xulosa qismida umumiy natijalar chiqariladi. Bunday tuzilma o'quvchiga ilmiy fikrni to'liq va tizimli anglash imkonini beradi.

Grammatik jihatdan ilmiy uslubda asosan murakkab gaplar, majhul nisbatdagi fe'llar, otlashgan birliklar va umumlashtiruvchi konstruksiyalar keng qo'llanadi. Masalan, "aniqlangan", "o'rganildi", "isbotlandi" kabi shakllar ilmiy nutqqa xos bo'lib, muallif shaxsining orqa planga surilishini ta'minlaydi. Bu esa ilmiy matnning obyektivligini oshiradi va fikrning shaxsga emas, natijaga qaratilganligini ko'rsatadi.

Zamonaviy o'zbek ilmiy tilining rivojlanishida oliy ta'lim tizimi muhim o'rin tutadi. Ilmiy maqolalar, kurs ishlari, bitiruv malakaviy ishlari va dissertatsiyalar ilmiy uslub me'yorlariga qat'iy rioya qilingan holda yoziladi. Shu jarayonda talabalar ilmiy fikrlash, tahlil qilish va xulosalash ko'nikmalarini shakllantiradilar. Ilmiy uslubni puxta egallash nafaqat til madaniyatini, balki umumiy ilmiy savodxonlikni ham oshiradi.

Bugungi kunda fan va texnologiyaning jadal rivojlanishi o'zbek ilmiy tilining doimiy boyib borishini talab qilmoqda. Yangi tushunchalar va atamalar paydo bo'layotgani ilmiy uslubning leksik tarkibini kengaytiradi. Shu bilan birga, ilmiy matnlarda milliy til imkoniyatlaridan unumli foydalanish, sun'iy va noo'rin o'zlashmalardan qochish muhim vazifa bo'lib qolmoqda. Bu jarayon o'zbek tilining ilmiy salohiyatini yanada mustahkamlashga xizmat qiladi.

Ilmiy uslubning rivojlanishida uslubiy me'yorlarga qat'iy rioya qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Ilmiy matnda aniqlik va lo'ndalik asosiy talab bo'lib, ortiqcha so'zlar va ko'p ma'noli birliklardan qochiladi. Har bir gap ilmiy axborotni aniq ifodalashga xizmat qilishi lozim. Shu bois ilmiy uslubda sinonimik vositalar cheklangan holda qo'llanadi,

tushunchalar esa doimo bir xil termin orqali ifodalanadi. Bu holat ilmiy matnning mantiqiy yaxlitligini va tushunarligini ta'minlaydi.

Ilmiy nutqda stilistik neytrallik ustuvor bo'lib, unda badiiy tasvir vositalaridan deyarli foydalanilmaydi. Taqqoslash, metafora yoki emotsional ifodalar ilmiy matn tabiatiga zid hisoblanadi. Biroq ayrim hollarda murakkab tushunchalarni izohlash jarayonida shartli misollardan foydalanish mumkin bo'lib, bu o'quvchining mavzuni osonroq anglashiga yordam beradi. Shunday bo'lsa-da, bu misollar ham qat'iy ilmiy mantiqqa asoslangan bo'lishi shart.

Ilmiy uslubning muhim tarkibiy qismi sifatida dalillash va isbotlash jarayoni alohida ahamiyatga ega. Ilmiy matnda har bir fikr dalil, tajriba natijalari yoki ishonchli manbalarga tayangan holda bayon qilinadi. Statistik ma'lumotlar, ilmiy manbalarga havolalar va tahliliy xulosalar ilmiy matnning ishonchliligini oshiradi. Bu jihat ilmiy uslubni publitsistik yoki og'zaki nutqdan keskin farqlab turadi.

O'zbek ilmiy tilida so'nggi yillarda terminologiyani tartibga solish va me'yorlashtirish masalasiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Fan sohalariga oid terminlarning yagona shaklda qo'llanilishi ilmiy muloqot samaradorligini oshiradi. Terminlar yaratishda milliy tilning ichki imkoniyatlaridan foydalanish, shuningdek, xalqaro terminlarni fonetik va morfologik jihatdan moslashtirish ilmiy til taraqqiyotining muhim omillaridan biri hisoblanadi.

Ilmiy uslubning shakllanishida yozma nutq asosiy o'rinni egallaydi. Ilmiy ma'ruzalar, konferensiya materiallari va ilmiy munozaralar ham yozma ilmiy matnlarga tayangan holda amalga oshiriladi. Shu sababli ilmiy uslub yozma nutq me'yorlari bilan chambarchas bog'liq bo'lib, imlo, punktuatsiya va sintaktik tuzilishga qat'iy amal qilishni talab etadi. Bu esa ilmiy matnning sifatini va nufuzini belgilovchi muhim mezonlardan biridir.

Xulosa qilib aytganda, ilmiy uslub o'zbek adabiy tilining yuqori darajada rivojlangan funksional shakli bo'lib, u fan va ta'lim sohasining ehtiyojlarini qondirishga xizmat qiladi. Ilmiy uslubning mukammallashuvi o'zbek tilining ilmiy salohiyatini oshiradi, milliy ilm-fan rivojiga mustahkam zamin yaratadi hamda o'zbek tilining xalqaro ilmiy maydondagi nufuzini yuksaltiradi.

Xulosa:

Xulosa qilib aytganda, ilmiy uslub o'zbek adabiy tilining muhim va yetakchi funksional uslublaridan biri bo'lib, u ilm-fan sohasida bilimlarni aniq, mantiqiy va tizimli tarzda ifodalashga xizmat qiladi. Ilmiy uslubning shakllanishi va rivojlanishi o'zbek tilining umumiy taraqqiyoti bilan chambarchas bog'liq bo'lib, uning mukammallashuvi milliy ilmiy tafakkur darajasini yuksaltiradi. Ushbu uslub orqali ilmiy axborot obyektivlik, aniqlik va dalillilik tamoyillariga asoslangan holda yetkaziladi.

Maqolada o'zbek tilida ilmiy uslubning asosiy lingvistik xususiyatlari, jumladan terminologik birliklarning roli, mantiqiy izchillik, grammatik tuzilma va stilistik neytrallik masalalari tahlil qilindi. Ilmiy matnning tuzilishi va unda til vositalaridan oqilona foydalanish ilmiy fikrning to'g'ri anglashilishini ta'minlashi asoslab berildi. Shuningdek, ilmiy uslubni puxta egallash oliy ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan talabalar uchun muhim ko'nikma ekani ta'kidlandi.

Zamonaviy fan va texnologiyalar rivoji sharoitida o'zbek ilmiy tilini boyitish, terminologiyani me'yorlashtirish va ilmiy matnlar sifatini oshirish dolzarb vazifalardan biri bo'lib qolmoqda. Ilmiy uslubning izchil rivojlanishi o'zbek tilining fan tili sifatidagi mavqeini mustahkamlashga, ilmiy merosni kelajak avlodlarga yetkazishga va milliy ilm-fan taraqqiyotiga munosib hissa qo'shishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Rahmatullayev Sh. Hozirgi o'zbek adabiy tili. Toshkent: O'zbekiston, 2018.
2. Karimov B. O'zbek tili uslubiyati. Toshkent: Fan, 2017.
3. Madvaliyev A. O'zbek tilining izohli lug'ati. Toshkent: Sharq, 2016.
4. Yo'ldoshev M. Ilmiy nutq va uslub masalalari. Toshkent: O'zbekiston, 2019.
5. Sobirov Q. O'zbek tili va ilmiy uslub. Toshkent: Til va Adabiyot, 2020.
6. Muminov N. Ilmiy matn tuzilishi va ilmiy til. Toshkent: Akademiya, 2021.